

ATATÜRK'ÜN BÜYÜK NUTKU'NUN DEVRİN DIŞ POLİTİKASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ahmet Özgiray*

Özet -

Heyet-i Temsiliye Sivas'tan Ankara'ya 27 Aralık 1919'da geldi. Mustafa Kemal Paşa *de facto* hükümetini Ankara'da kurdu. Ondan sonra ülkesinin menfaatlerini korumak için herşeyi yaptı. Bu amacını başarmak için dışişleri bakanlarını kendisi seçti ve atadı. Bunlar Bekir Sami, Yusuf Kemal, İsmet Bey ve Tevfik Rüştü beylerdi. Böylece Mustafa Kemal onların başarı ve başarısızlıklarından ölümüne kadar mesuldü.

Anahtar Kelimeler: *Mustafa Kemal, Yusuf Kemal, Tevfik Rüştü, Bekir Sami, İsmet Paşa.*

Abstract

The Appraisal of M. Kemal's Speech about His Foreign Policy

Heyet-i Temsiliye came to Ankara from Kayseri on the 27 December, 1919. M. Kemal Paşa set up his *de facto government* in Ankara. Since then, he tried to procure and safeguard Turkey proper benefits more then the others. To achive this goal, he chose himself the foreign ministers and appointed to the office such as Bekir Sami, Yusuf Kemal, İsmet Bey and Tevfik Rüştü Bey. So Mustafa Kemal Paşa was responsible their success and failure until his death of 1938.

Key Words: *Mustafa Kemal, Yusuf Kemal, Tevfik Rüştü, Bekir Sami, İsmet Paşa.*

Atatürk'ün Büyük *Nutku*, Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Reiscumhuru ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Genel Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından Parti'nin 15 Ekim 1927'de toplanan büyük kongresinde 15 ile 20 Ekim tarihleri arasında 36.5 saatte okunmuştur. Bu eser eski harflerle 543 sahife tutmaktadır.

Nutuk, birinci el bir tarih vesikasıdır. Çünkü, 1918 ila 1927 tarihleri arasında cereyan eden tarihî olayların birinci derecede sorumlusu Gazi'dir. İyi bir hatip olan Gazi lisana tamamen hakimdi, kısa cümleleri uzunlarına tercih etmiştir. Dağınık ve dalgalı cümleler kullanmamıştır. Gazi, Almanların "Reel Politik" dedikleri kavramı iyi algılamış, olaylara bakışında; romantik ve mistik hiçbir düşünceye yer vermemiştir.

Nutuk'ta birçok konulara değinen Gazi, iktisadî ve malî hayata ait çok az bilgi vermiştir. Zaten O, yaşamı boyunca maddiyata fazla ehemmiyet vermemiştir. Fakat zarurete düşenlerin imdadına yetişmek, tanıdıkları kimselerden hasta olanların

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

tedavisine yardım etmek, maddî-manevî müşküllerini halle çalışmak, meşgalelerini teşkil ederdi¹.

Nutku dinleyenlerden birisi: “Yapan yazdı” demiştir. Görüldüğü gibi, bazı kişilerde Nutuk’a karşı bir önyargı vardı². Nitekim bazı aydınlar ve hatta tarihçiler Nutuk’ta sık sık kullanılmış olan “bağımsızlığın kazanılması ve çağdaş bir devletin kurulması” deyimlerinin doğru olmadığı kanısındadırlar. Bu kanılarını da şöyle açıklamışlardır: Onlara göre ortada kaybolmuş bir bağımsızlık yoktur, dolayısıyla da kazanılması söz konusu değildir. Bu düşünüş, felsefî tarihe uygun düşmemektedir. Çünkü, 13 Kasım 1918’de İstanbul, askerî açıdan İtilâf devletlerinin güçleriyle işgal edilmiştir. Bundan sonra işgaller zincirleme olarak devam etmiştir. Nitekim, 15 Mayıs 1919’da İzmir, Yunan Efsun askerleri tarafından işgale başlanmış, Afyon’a doğru üç koldan ilerlemeye koyulmuştu.

Bu tarihlerde İstanbul hükümetleri Almanya ve Avusturya ile nasıl siyasî ilişki kuracaklardı. Zira, 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi’nin 23. Maddesi, Osmanlı Devleti’nin bütün İttifak devletleriyle ilişkisini yasaklamıştır³. Oysa, bir devlet diğer bir devletle, başka bir devletten izin almaksızın her türlü ilişkiyi kurabiliyorsa, o devlet bağımsızdır, aksi halde bağımlıdır⁴.

Yeni Türk Devletini, Osmanlı Devleti’nin bir devamı olarak görmek ve göstermek mümkün değildir. Şüphesiz, Osmanlı Devleti’ni kuran ve yöneten Oğuz Türkleri idi. Lâkin, sınırları içinde kalan halkın çoğunluğu Türk olmadığı gibi, dilleri de Türkçe değildi. Oysa, yeni Türkiye Devletinin adı, toprakları, dili, ırkı, iç ve dış siyaseti Türk idi. Bu devletin, Osmanlı Devleti’nden ayrı bir devlet olduğu, Atatürk’ün Yurt bilgisi kitaplarına geçmiş olan şu sözleri çok önemlidir: “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk ulusu denir. Türk milleti, halk idaresi olan Cumhuriyet ile idare edilen bir devlettir”⁵.

Mustafa Kemal Paşa her ne kadar, Nutku’na “Mazi olmuş bir devrin hikâyesidir” demektedir ise de, bu deyişi alçak gönüllülüğünün bir örneği olarak görülmelidir⁶. Çünkü, 1918’den 1927 yılına kadar süren dokuz yıllık tarihi yapan kişilerin en başında gelmektedir. Olayların içerisinde bizzat bulunmuştur. Bazı subjektiflikler vardır. Bunu da hiçbir kişinin tarafsız olamayacağına bağlamak lâzımdır. Bir de Atatürk’ün dışında cereyan edip de onun bilemediği olaylar vardı. Lozan’ın ilk evresinde, Lozan’daki Türk delegasyonu Ankara ile irtibatını Romanya’daki Köstence Postanesi’ni kullanarak

¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, Ankara 1981, 110-111.

² Yusuf Akçura, “Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Aslı Menbasından Nutuk”, *Türk Tarihi Encümeni Mecmuaı*, İstanbul 1929, 1.

³ Ali Türk geldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, Ankara 1948, 17.

⁴ Bernard Lewis, *The Middle East and The West*, London 1964, 48.

⁵ Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, Ankara 1969, 18.

⁶ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, Cilt II, Ankara 1987, 1195.

sağlamıştır. İngilizler, Köstence Posta müdürüne rüşvet vererek İsmet Paşa'dan Ankara'ya, Ankara'dan İsmet Paşa'ya verilen bilgilere sahip oluyorlardı. Duruma göre politikalarını saptamışlardı⁷.

Atatürk, Türk dış siyasetini “Yurtta sulh, Cihanda sulh” gibi insancıl bir ilke üzerine kurmuş ve yürütmüştür.

Mustafa Kemal Paşa, büyük bir psikolog idi. Milletın ruhunu avucunun içi gibi biliyordu. Zira, hiç kimse, mensup olduğu milletle onun kadar kaynaşıp birleşmemiştir. Milletinin bütün ızdıraplarını kendi vücudunda hissetmiş; milletın neyi istediğini, neyi istemediğini, ne düşünüp neden şikâyet ettiğini kendi beyninin hareketlerinde ve kendi vicdanının fevranında keşfedip anlamıştır⁸.

Yalnız milletinin değil, dış güçlerin de neyin peşinde olduğunu tam olmasa da kestirebiliyordu. Nitekim, İtilâf devletlerinin I. Cihan Harbi'nden almak istedikleri sonuçlardan birisi de, 1774 yılından sonra yürürlüğe konulan “La Question d'Orient” veya “The Eastern Question”ı sonuçlandırmak idi. Bu amaca göre; Osmanlı Devleti, Avrupa'dan Asya'ya atılacak, ahali si Türk olmayan Arabistan, Irak ve Suriye vilayetleri devletten ayrılacak, asıl Türk yurdu olan Anadolu bile taksim edilecekti. Küçük Asya İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya arasında bölüşüldükten sonra Anadolu'nun doğusu Ermenilere, batısı Yunanlıların nüfuz ve hakimiyeti altına verilecekti. Kısacası, asıl Türk yurdu Avrupalıların, Rumların, Ermenilerin, Nuseyriilerin ve Süryanilerin olacaktı.

Osmanlı Devleti'nin çöküşü an meselesi idi. Nitekim bu sükût, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile birlikte gerçekleşti. Bu sıralarda İtilâf devletlerinin dışişleri bakanlıkları arasında bu yaşlı devletin son taksim projesinin teferruat ve tafsilatı müzakere olunuyor ve hemen uygulanmak üzere son pazarlıklar yapılıyordu.

Diğer taraftan, Türk halkının bir kısmı da kurtuluş yolu ararken İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek temel ilke gibi görülmekteydi. Bu devletlerden yalnız biriyle bile başa çıkılamayacağı kuruntusu hemen bütün kafalarda yer etmişti. Osmanlı Devleti'nin yanında güçlü devletlerden Almanya, Avusturya-Macaristan varken, hepsini birden yenen, yerlere seren İtilâf kuvvetleri karşısında yeniden onlarla düşmanlığa varabilecek durumlara girmekten daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu anlayışta olan yalnız halk değildi, özellikle seçkin denilen insanlar bile öyle düşünüyorlardı. Yani, İtilâf devletlerine karşı düşmanlık durumuna girilmemeliydi⁹.

Böyle kötümser bir atmosfer içerisinde bu projeleri ölü doğacak hale getirecek bir kişi Türk subayları arasında kendisini göstermeye başladı. Bu subay, Mustafa Kemal

⁷ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara 1973, 80.

⁸ Karaosmanoğlu, a. g. e., 63.

⁹ Gazi Mustafa Kemal, a. g. e., 17.

Paşa idi. O, Osmanlı Devleti'nin kalıcılığına ve devamına inanmıyordu. Fakat, devlet yıkıldıktan sonra Türk milletinin yeni bağımsız ve güçlü bir devlet kurabilecek güç ve kuvvete sahip olduğuna inancı tamdı. Osmanlı Devleti'ni I. Cihan Harbi'ne sevk eden ve harp boyunca hükümeti idare eden kişiler, Osmanlı Devletini devam ettirecek idealleri kalmadığından, kendi hayatlarının endişesine düşerek İstanbul'dan bir Alman harp gemisiyle 4 Kasım gecesi Rusya'ya kaçmışlardı¹⁰.

İşte bu sırada İtilâf devletleri dışişleri bakanları, Osmanlı Devleti'nin nasıl iyi bir şekilde parçalayabiliriz diye haritaları üzerinde çalışıyorlar, askerleri Türkiye içerisindeki kaleleri içten ve dıştan zapt ediyorlar, Avrupa basını Türklere karşı düşmanca yazılarla kamuoyu oluşturuyordu. Diğer taraftan, Padişah Mehmed Vahideddin, İstanbul'u işgal eden İtilâf devletleri kumandanlarının ellerini, daha iyi bir netice almak için sıkarken, Osmanlı vezirleri de enternasyonal konferans kapılarında elpençe divan duruyorlardı. Bazı Türk entellektüelleri kendilerini hakikî adalet divanı karşısında sanarak Türk milletinin teorik savunmasını bile yapmaktan korkuyorlardı. Atatürk dış politikaya bu nedenlerle ağırlık verdi. Haricî siyasetin en çok alâkadar olduğu ve dayandığı husus, devletin içişleri teşkilâtıdır. Haricî siyasetin dahilî örgütleniş mütenasip olması gereklidir. Ülkede başka başka ırklara, kültüre, emele malik muhtelif unsurları bünyesinde toplayan bir devletin içişleri teşkilâtı temelsiz ve çürük olur. Çünkü bu topluluk henüz millileşmemiştir. Bir millet millileşmeyince millî ve çağdaş olamaz. Böyle bir topluluğun haricî siyaseti de esaslı ve sağlam olamaz. Böyle bir devletin içişleri örgütü millî olmaktan uzak olduğu gibi, güttüğü siyaset de millî olamaz. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin siyaseti millî değil, fakat şahsî, gayrı vazih ve gayrı müstakâr idi¹¹.

Bu cümleden olmak üzere, İstanbul hükümetlerinin siyasaları güçsüzlük ve İtilâf güçlerinin her emrine boyun eğmekti¹². Millet ve ülkenin kaderini tamamen İngilizlerin istegine bırakmış ve kendi çıkarlarına, ülkenin çıkarlarını kurban etmiştir.

Gazi bu olguları Nutuk'ta akıcı bir dille anlatmıştır. Fakat Türk dış politikası hakkında araştırma yapan kişiler Nutuk'u bir kaynak olarak kullanmakta biraz ihmalkâr davranmışlardır. Nitekim, Mehmet Gönübol ve arkadaşlarının hazırladıkları "*Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*" adlı eser ile, yine Mehmet Gönübol ile arkadaşlarının hazırladıkları "*Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*" adlı eserde Nutuk kaynak olarak az miktarda kullanılmıştır. Keza, Salahi R. Sonyel'in "*Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*" adlı I ve II. cilt kitaplarında kaynak olarak Nutuk'a az yer verilmiştir.

¹⁰ Gazi Mustafa Kemal, *a. g. e.*, 3.

¹¹ İsmail Arar, *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara 1980, 145.

¹² Gazi Mustafa Kemal, *a. g. e.*, 127.

Halbuki gerek Türk İstiklâl Harbi'nde, gerekse harpten hemen sonraki dönemde dış politikada Atatürk'ün şahsî görüşlerinin daha iyi kavranabilmesi için Nutuk başlı başına bir kaynaktır.

İstiklâl Savaşı, zaferle sonuca erdirilinceye kadar süren birinci devrede Türk dış politikası, Türk vatanını bir felaketten kurtarmak; sürdürülen ölüm-kalım savaşının yürütülmesinde bir araçtı. İkinci devre, 9 Eylül 1922'den sonra başlar ve Lozan sulh müzakereleri ile yürütülür. Bu süreç içerisinde takip edilen siyaset, devletler arasında Türkiye'yi eşit bir devlet olarak göstermeye çalışır ve bu statü başarılı bir şekilde devam eder.

Mustafa Kemal Paşa, engin tarih bilgisiyle, iç politika ile dış politika arasındaki ilgiyi kavramıştır. 1919'dan 1938 yılına kadar geçen yıllar arasında millî hakimiyet ilkesini dış politikada güderek her fırsatta bundan yararlanmaya çalışmıştır. Türkiye'nin hayatı çıkarlarından hiçbir devlete taviz verilmemiştir. Ankara'daki *de facto* hükümetini tanımak isteyen her devletle eşit koşullar altında antlaşmalar yapmış ve Osmanlı simgesini yok etmek için azamî gayreti göstermiştir.

29 Ekim 1923'den sonra inkılâplar sebebiyle dış politika biraz ihmal edilmiştir.

1919-1920 yılları arasında Mustafa Kemal Paşa halkı istilâcılara karşı korumak için çalışırken, diğer taraftan da düzenli yeni bir ordu kurmaya çalışıyordu. Bu işleri yaparken dış politika ile de ilgileniyordu. Fakat, dış ilişkileri yürütmek için hiçbir sıfatı yoktu. Aksine, gerek Padişah hükümetince, gerekse İtilâf devletlerince kendisine bir asi nazarıyla bakılıyordu.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul hükümetiyle fikrî ayrılığa düştü. Daha 19 Ağustos 1919 tarihinde Damat Ferit Paşa'ya bir telgraf çekerek İstanbul'daki İngiliz ve Fransız Yüksek Komiseri'nin bozguncu tutumuna dikkat çekiyordu. Telgrafta şöyle diyordu: "*Hakk-ı hayat ve istiklâli için çalışan milletin maksadındaki nezaket ve ciddiyete mukabil, hükümet-i merkeziyeye karşı arzu edilmeyen hareketlere saik olabilecek mahiyettedir. Gayet samimi arz edeyim ki, millet her türlü iradesini ikâya muktedirdir. Teşebbüsâtının önüne geçebilecek hiçbir kuvvet mevcut değildir. Hükümet-i merkeziyenin menfî teşebbüsâtı hiçbir tarafa ve hiçbir kimse tarafından cay-ı tatbik bulunmamaya mahkûmdur*"¹³.

Mustafa Kemal Paşa böyle davranmakla Türk milletinin temsilciliğini İstanbul hükümetine karşı üstüne alıyordu. Gerçekten de İstanbul hükümetlerinin milletlerarası hüviyete sahip olarak, genel Türk çıkarlarına aykırı olan ve haysiyet kırıcı bir karaktere sahip sayılabilecek her hareketi protesto ediyordu. Nitekim, Çürüksulu Mahmut Paşa'yı da Ermenilere toprak verme niyetinde olduğu için protesto etmiştir. Osmanlı Meclisi Ayan üyesi olan Çürüksulu Mahmut Paşa, Bosfor (Bosphore) gazetesi yazarlarından birisine siyasî durum üzerine verdiği bir demeçte: "Ermenilerin pek çok olan isteklerine

¹³ Gazi Mustafa Kemal, *a. g. e.*, 100.

hak vermeksizin, sınırlarda bazı düzeltmeler yapmayı kabul ederiz” sözleri üzerine, Doğu Anadolu’da Ermenistan yararına toprak bırakılacağına söz verme niteliğinde olan bu cümleyi bir devlet adamının sarf etmesi gerçekten düşünülme ve analiz edilmeye değerdir¹⁴.

İşte bunu değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümetinin yerini alacak olan alternatif hükümetin başına geçmek için çabalarını artırdı. Türkiye’ye zararı dokunma ihtimali olan dış güçlerin her hareketine ısrarla karşı çıktı. Nitekim, 21 Ekim 1919’da Ankara-Eskişehir demiryolunun işletilmesine İtilâf devletleri güçleri engel olunmuştu. Bu hattın işletilmesi için İtilâf devletleri temsilcilerine sert protestoda bulundu. Zira Gazi, adalet dilemekle ve kendine acındırmakla millet ve devlet işlerinin görülemeyeceğini, milletin ve devletin şerefi ve bağımsızlığının güven altına alınamayacağını gayet iyi biliyordu¹⁵.

Aynı şekilde, 16 Mart 1920’de İstanbul’un İtilâf devletleri askerlerince siyasi açıdan işgaline karşı kendi adına, Heyet-i Temsiliye namına protesto etmekle kalmayıp, dış ülkelerin parlamentoları nezdinde durumu kınamak için başkalarını da seferber etti¹⁶.

3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması, Ankara Hükümeti’nin yaptığı ilk antlaşmadır¹⁷. Bu antlaşma ile, Harsit vadisine kadar olan Türk topraklarını kendilerine almayı tasarlayan Ermeniler, Osmanlı Devleti’nin 1877-1878 harbinde yitirmiş olduğu yerleri Ankara Hükümeti’ne bırakarak oradan çıkarılmıştır. Türkiye’nin doğusunda önemli değişiklik olması sebebiyle 16 Mart 1921’de Moskova Antlaşması ve sonra da 13 Ekim 1921’de Kars Antlaşması Sovyet Rusya ile imzalanmıştır¹⁸.

Mustafa Kemal Paşa, Almanlar’ın Reel Politik dedikleri politika sanatında bir üstat olduğu için yukarıdaki antlaşmaları yapmıştır. Bu tarihlerde Sovyet Rusya askerî, malî ve ekonomik açıdan çok güçsüzdü. Fakat yalnız, sönük de olsa bir ışık Ankara için doğu komşusu olan Rusya yöresinde yarıyordu, mecburen buraya yöneldi¹⁹.

Ankara doğudaki komşularıyla antlaşma yapmaya devam etti. Nitekim, 8 Şubat 1921’de Ankara’da güven mektubunu sunmuş olan Gürcistan elçisi ile de, Türkiye ile Gürcistan arasında antlaşma yapmak için görüşmeler başladı. Nihayet, 23 Şubat 1921’de verilen bir nota ile Ardahan ve Artvin’in Türkiye’ye verilmesi kabul edildi.

¹⁴ Gazi Mustafa Kemal, *a. g. e.*, 411.

¹⁵ Gazi Mustafa Kemal, *a. g. e.*, 475.

¹⁶ Gazi Mustafa Kemal, *a. g. e.*, 571.

¹⁷ Kemal Melek, *Doğu Sorunu ve Millî Mücadelenin Dış Politikası*, İstanbul 1978, 65.

¹⁸ Gazi Mustafa Kemal, *a. g. e.*, 654.

¹⁹ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Ankara 1986, 56.

Bundan on beş gün sonra Batum'a girildi. Bu yerler halkı Türkiye'ye katılmayı dört gözle bekliyordu²⁰.

1921 yılı Ocak ayında Kemalistlerin gerek doğu, gerekse de batılı hükümetler nezdinde kıymeti oldukça artmıştı. Damat Ferit Paşa ile Elefteros Venizelos'un iktidardan düşmeleri, Anadolu'ya gönderilen Alimet İzzet Paşa kurulunun başarısızlığa uğraması, Ankara ile Sovyet Rusya'nın siyasi açıdan birbirlerine yaklaşıp Kemalistlerin Ermenileri yenilgiye uğratmaları, Kilikya'da Fransızlara karşı büyük askerî başarılar elde edilmesi, Çerkez Ethem'i yenerek milis gücünü bastırmaları ve 10 Ocak 1921'de İsmet Paşa komutasındaki Kemalist gücün I. İnönü Savaşı'nda Yunan ordusuna büyük darbe indirmesi İtilâf devletlerini, özellikle İngiltere'yi Sevr Antlaşması ve Türk millî akımıyla ilgili siyasetlerini yeniden gözden geçirmek gereğine sevk ediyordu.

Londra'ya çağırılan Tefvik Paşa ve Ankara temsilcisi Bekir Sami Bey (Kunduk) ile İtilâf devletleri temsilcileri görüştüler. Tefvik Paşa yerini Bekir Sami'ye bıraktı. İşte, Mustafa Kemal Paşa millî akımı böylece meşrulaştırarak dış politikada büyük bir başarı kazandı.

Bunun delili de 27 Ocak 1921'de Tefvik Paşa'ya verdiği cevapta gözükmekte ve şöyle demektedir: "Millî iradeye dayanarak Türkiye'nin alınyazısını ele alan, yasal ve tek hakim kuvvet, Ankara'da sürekli çalışmakta olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye ile ilgili bütün sorunları çözümlenecek her türlü dış ilişkilerde başvurulacak yer, ancak bu meclisin Bakanlar kurulumdur. İstanbul'daki herhangi bir kurulun hiçbir şekilde yasal ve hukukî bir niteliği yoktur. Bunun için böyle bir kurulun kendine hükümet adını vermesi, milletin hakimiyet haklarına açıkça aykırıdır ve bu ad altında ülke ve milletin hayatıyla ilgili işlerde dışa karşı kendisine başvurulacak yer olarak göstermesi uygun görülmez. Kurulumuza düşen yurt ve vicdan ödevi, hemen durumun gerçeklerine uyarak millet ve ülke adına başvurulacak yasal hükümetin Ankara'da olduğunu kabul edip bildirmektir²¹.

Londra Konferansı 23 Şubat'ta toplanarak, Türk heyetini dinlemiştir. Daha oturumun başında Tefvik Paşa, Ankara heyetine söz verilmesini isteyerek kendisi toplantıdan çekilmiştir. Bunun üzerine kurul, Ankara hükümetinin temsilcisi olan Bekir Sami (Kunduk) Bey'i dinlemiştir²².

Mustafa Kemal Paşa bu tarihten sonra İtilâf devletlerinin bazı üyelerinin temsilcileri tarafından bile meşru olarak tanınmaya başlamıştır. Sözgelimi; 13 Haziran 1921'de Fransa temsilcisi Franklin Bouillon ile yaptığı bir görüşmede Mustafa Kemal Paşa: "*Sevr Antlaşması Türk milleti için öylesine uğursuz bir ölüm kararıdır ki, onun bir dost ağzından çıkmamasını isteriz. Bu görüşmelerimiz sırasında da Sevr Antlaşması'nın adını anmak istemem. Sevr Antlaşması'nı kafasından çıkarmayan*

²⁰ Gazi Mustafa Kemal, *a. g. e.*, 657.

²¹ Gazi Mustafa Kemal, *a. g. e.*, 745.

²² Mehmet Gönlübol ve Kurul, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Ankara 1970, 32.

milletlerle güven ilkesine dayanan işlemlere girişemeyiz. Bizce böyle bir antlaşma yoktur"²³.

Mustafa Kemal Paşa, Franklin Bouillon ile görüşmesi sonucunda hiçbir korkuya kapılmamıştır. Şu gerçeği iyi kavramıştır: Maddî ve özellikle manevî çöküş korku ve güçsüzlükle başlar. Gücsüz ve korkak insanlar herhangi bir yıkım esnasında milletin de çalışamaz ve çekingen bir duruma gelmesine yol açar. Gücsüzlük ve duraksamada öylesine ileri giderler ki, neredeyse kendi kendilerini alçaltırlar. Şöyle derler: "*Biz adam değiliz ve olmayız. Biz varlığımızı ve sınırsız ve koşulsuz olarak bir yabancı devletin eline bırakalım.*" Balkan Savaşı'ndan sonra milletin, özellikle ordunun başında bulunanlar da başka bir biçimde yine bu anlayışla iş görmüşlerdi²⁴. Oysa, yeni doğmakta olan Türkiye insanlarının düşünen kafalarını tamamen yeni bir inançla donatmak, bütün millete sağlam bir irade vermek gerekiyordu.

Mustafa Kemal Paşa, dış politikanın temel ilkelerinden biri olan başkalarına güvenilemeyeceği ve güvenmemek gerektiğini iyi algılamıştır. Her ülkenin bir diğer ülkede çıkarları vardır. Her devlet de kendi çıkarlarına göre hareket eder. Bu ilke, sulh ve savaş esnasında da hükümünü sürdürür. Nitekim, 13 Haziran 1921'de İtilâf Devletleri başkomutanı General Harington'un yakınlarından olduklarını söyleyen Binbaşı Henry ve Sturton adlı iki subay bir motorla İnebolu'ya gelerek şu istekte bulundular: "Mustafa Kemal Paşa bir torpido ile İnebolu'dan İstanbul'a, Harington'un Boğaziçi'ndeki yalısına gidecek, barış ilkeleri üzerinde görüşmeler yapacaktır. Ayrıca İngiltere'nin Türkiye'nin tam bağımsızlığını kabul ettiğini, Yunanlıların Türkiye'den çıkarılacaklarını ve başka konular üzerinde tartışılabileceğini" söylemişlerdi. Verilen cevapta: "Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gitmeyeceği, General Harington'un İnebolu'ya gelip, o sıralarda orada bulunan Refet Paşa ile görüşmesinin uygun olacağı" şeklindeydi²⁵. İşte görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa düşmanıyla savaşırken bile görüşmeden çekinmiyordu.

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra, İtilâf Devletleri Türkiye'ye dört kez barış şartları önermişlerdir. Bunlardan biri Sevr tasarısıdır. Bu tasarı, İtilâf devletlerince Yunan Başbakanı Venizelos'un da katılmasıyla düzenlenmiş ve üzerinde bir görüşme 10 Ağustos 1920'de ihya edilmiştir. Fakat bu antlaşma, TBMM tarafından tartışılmaya değer bile görülmemiştir.

İkinci barış önerisi; I. İnönü Savaşı'ndan sonra toplanan Londra Konferansı'nın bitiminde, 12 Mart 1921'de yapılmıştır. Bu öneri, Sevr Antlaşması'nda bazı değişiklikler yapılmasını kapsıyor idiyse de değinilmemiş olan sorunlarda Sevr tasarısındaki maddelerin tümünün olduğu gibi bırakıldığı görülmüştür. Bu öneri de

²³ Gazi Mustafa Kemal, *a. g. e.*, 831.

²⁴ Gazi Mustafa Kemal, *a. g. e.*, 853.

²⁵ Gazi Mustafa Kemal, *a. g. e.*, 859.

Ankara'da tartışma konusu olmadan II. İnönü Savaşı'nın başlamasıyla ortadan kalkmıştır.

Üçüncü barış önerisi; 22 Mart 1922'de, yani Sakarya zaferinden ve Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması'ndan sonra yakın bir Türk saldırısının beklendiği sıralarda Paris'de toplanan İtilâf devletleri dışışleri bakanlarınca yapılmıştır. Bu öneride; Sevr tasarısını temel alarak işe başlama ilkesinden vazgeçilmemişti. Lâkin, bu da ana çizgileriyle millî amacı gerçekleştirmek nitelikten uzaktı.

Dördüncü öneri; Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanan gelişmelere konu olmuştur.

İtilâf Devletleri'nin Türkiye'ye uygulamayı düşündükleri esaslarla millî eylem sonunda elde edilen netice açıkça gözden geçirmek için bu dört türlü öneri arasında yalnız en önemli konuları ele alarak bir karşılaştırma yapmak yararlı olacaktır.

24 Mayıs 1922'de Gazi Paşa'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu aşağıdaki kararı almıştır:

“Sulha mani olan esaslı ve muallak bizce bir fiil telakkî edilmektedir. Bu mesailden herhangi biri had bir Şekil aldığı zaman fedakârlığa davet edilir ve bu fedakârlığı zarurî görecek olursak mütebakî mesailin aynı Şekilde zararımıza hallolunması ihtimalini kuvvetle takviye ederiz.

Yunan tamirat meselesinde fedakârlık yapılacak olursa, bu fedakârlık hiç olmazsa el'an muallâkta bulunan ve bizce istihsali elzem olan mesailin lehimize intacı suretiyle sulha hadim olmalıdır.

Binaenaleyh, duyûn-ı umumiye faizleri ve kısa zamanda tahliye ve adliye formülü ve Őirketler tazminatı mesailinin Yunan tamiratı meselesiyle birlikte vaz' olunması ve lehimizde halli temin ve taahhüt edildiği takdirde, mukabilinde ancak bu fedakârlığın ihtiyar edilmesi muvafık olabilir.

Bu Şekilde dahilinde azamî menafîi temin edecek olan bir sulh istihsali mümkün olduğu ve bunun haricinde uzun müzakeratın hayırlı bir sulh getirmeyeceği kanaatinde olan heyet, son ve kat'i Şekilde konferansa teklifatta bulunarak cevaba intizar etmenizi rica etmektedir²⁶. Bundan dolayı genel borçların faizleri düşman elindeki yerlerimizin kısa zamanda boşaltılması, adalet işlerinin çözümlenmesi yöntemi ve Őirketler tazminatı mesailinin Yunan tamiratı meselesiyle birlikte vaz' olunması ve lehimizde halli temin ve taahhüt edildiği takdirde mukabilinde ancak bu fedakârlığın ihtiyar edilmesi muvafık olabilir.

²⁶ Gazi Mustafa Kemal, a. g. e., 1033.

*Bu şekil dahilinde en çok çıkar sağlayacak olan bu barışın elde edilebileceği, bunun dışında uygun görüşmelerin iyi bir barış getirmeyeceği kanısında olan Bakanlar Kurulu, konferansa son ve kesin öneride bulunmuştur.*²⁷

Burada da görüldüğü üzere Ankara'nın dış politikasını hem başlatan, hem de iyi bir sonuca ulaştıran şahsiyet olarak Mustafa Kemal Paşa göze çarpıyor. *Nutuk* okunduğu zaman dış politika ve Türklerin ne düşünüp ne yaptıkları hakkında çok bilgiye rastlanmaktadır. Fakat yurt dışında neler olup bittiğine dair fazla bilgi yoktur. Bunun nedeni de, *de facto* Ankara Hükümeti dış temsilciliklerini ancak 1920 sonlarında açmıştır. Fakat açılan temsilciliklere gönderilen kişilerin mesleği diplomasi olmayıp asker veya hukuk kökenliydi. Kemalistlerin dış konular hakkında elde ettiği bilgiler ise, Türklerin uzun yıllar birikimlerinden miras kalan beceriklilik ve yetenekle sağlanmıştır. Ankara Hükümeti, ayrıca Sovyet Rusya ile Batılı devletlerin ve Batılı devletlerin kendi aralarındaki menfaat çatışmalarından azamî derecede istifade etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 28 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da kabul edilen Misak-ı Milli'nin maddelerini çok iyi kullandı.²⁸ Lozan görüşmelerine giden İsmet Paşa, Misak-ı Milli maddelerine göre Lozan sulh görüşmelerinin iki evresini de başarıyla yürütmüştür. Başka çaresi yoktu. Zira, o sıralarda Ankara'da "Policy Making Body" henüz yoktu. Çaresiz kaldığı yerlerde telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya danışıp gelen cevaba göre tavır alıyordu. Burada görüldüğü üzere, Lozan Barış görüşmelerini uzaktan idare etmesi bile onun dış politikada oynadığı büyük rolü göstermektedir.

Millî mücadelenin ilk günlerinde Mustafa Kemal Paşa, halktan fedakârlık karşılığında onlara zafer vaat etmişti²⁹. Bu sözünü hem iç hem de dışişlerinde yerine getirdi. Bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk, halkının ve bütün dünyanın hayranlığını kazandı.

Türk ve yabancı tarih araştırmacıları; XX. yüzyılın ilk yarısını, yeni Türk Devletinin kuruluşunu, bir İslâm devletinin inkılâbını ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın büyük şahsiyetini tetkik etmek isterlerse, her kaynaktan önce, Gazi'nin nutkunu okumaları gerekir. Zira bu konularda birinci el kaynak Gazi'nin "Nutuk"udur.

²⁷ Gazi Mustafa Kemal, *a. g. e.*, 1061.

²⁸ Jacob Landau, *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yıl Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara 1980, 45.

²⁹ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümlüne Kadar Atatürk'le Beraber, I. Cilt*, Ankara 1966, 34. Atatürk burada: "Ya ölüm, ya muzafferiyet, ya zafer" diyordu.

BİBLİYOGRAFYA

- Akçura Yusuf, "Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Aslı Menbasından Nutuk",
Türk Tarihi Encümeni Mecmuası, I/1, İstanbul 1929.
- Arar, İsmail, *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara 1980.
- Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, Cilt II, Ankara 1987.
- Gönlübol, Mehmet ve Kurul, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Ankara 1970.
- İnan, Afet, *Medenî Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara 1969.
- Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*,
I. Cilt, Ankara 1966.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri *Atatürk*, Ankara 1981.
- Landau, Jacob, *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yıl Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara 1980.
- Lewis, Bernard, *The Middle East and The West*, London 1964.
- Melek, Kemal, *Doğu Sorunu ve Millî Mücadelenin Dış Politikası*, İstanbul 1978.
- Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara 1973.
- Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Ankara 1986.
- Türkgeldi Ali, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, Ankara 1948.

Prof. Dr. Ahmet Özgiray

